

ANDRES KÜNG:

Sovjet ökar trycket mot balterna

Ryssarna håller på att ta över Tallinn och östra Estland. De utgör nu 27% av befolkningen i Estland. Barnen får lära sig ryska redan i förskolan. Det skärpta förryskningstrycket har bidragit till en rad ungdomsprotester under senare år. En del av demonstranterna har fängslats och spärrats in på mentalsjukhus.

Andres Küng som är född i Sverige av estniska flyktingföräldrar har utgivit omkring 35 böcker på svenska, senast "Balticum lever". Han är medlem av Folkpartiets partistyreelse och ordförande för Svenska sektionen av den antitotalitära motståndsgenerationen Resistance International.

– Man kan knappt tala om östra Estland som estniskt land längre. Det är inte vårt land mer än till namnet, till gagnet är det redan en del av Ryssland. Samma sak med (huvudstaden) Tallinn, som ryssarna redan håller på att ta över. Under den nye partiordföranden Karl Vaino tycks man på allvar ha tagit itu med att förrinta den estniska folkspillran!

Så dramatiskt formulerade sig den biträdande kulturministern i Estland, Aarne Vahtra, sedan han hoppat av i väst för drygt ett år sedan. En lika dyster bild gav den estnische justitieministerns förre medhjälpare Valdo Randpere och hans hustru, popsångerskan Leila Miller, efter sitt omskrivna avhopp i somras. Enligt dem ser våra baltiska grannfolk förryskningen och ofriheten, miljöförstörelsen och militariseringen som de största hoten mot sin framtid.

Förryskningen

Inflyttningen av ryssar till de baltiska republikerna är varje år större än det inhemska födelseöverskottet. Enligt den senaste sovjetiska folkräkningen har förryskningen nått längst i Lettland. Där var bara 53,7 procent av befolkningen letter år 1979. Esterna utgjorde samma år 64,7 procent av befolkningen i Estland, medan litauerne hållit sin andel kring 80 procent i Litauen.

Ryssarnas andel av befolkningen har sedan självständighetstiden ökat från 4 till 27 procent i Estland, från 11 till 32 procent i Lettland och från 3 till 9 procent i Litauen.

Ryssarnas andel och antal är alltså störst i Lettland, följt av Estland och Litauen. Det finns fler ryssar i Lettland

Befolkningsfördelning Baltikum 1980

	Totalt	Inhemsk	%	Ryssar	%	Övriga
Estland	1 465 000	948 000	64,7	409 000	27,9	Ukrainare vitryssar m fl
Lettland	2 503 000	1 344 000	53,7	821 000	32,8	Ukrainare vitryssar m fl
Litauen	3 712 000	2 712 000	80,0	303 000	8,9	Ukrainare vitryssar m fl

än i de båda andra baltiska republikerna tillsammans. Och det bor över en halv miljon fler ryssar i det lilla Lettland nu än under mellankrigstiden, då Lettland och de båda andra baltiska republikerna var självständiga stater.

Massinvandringen av ryssar har ingalunda medfört att balterna blivit ryssar, snarare tvärtom. Det antyddes även av den senaste folkräkningen. Enligt den skulle andelen ester som behärskar ryska som andra språk under sjuttioalet ha minskat från 29 till 24 procent av alla ester.

Kunskaperna i ryska kan dock knappast ha minskat under ett årtionde, då ryska varit ett obligatoriskt språk i alla estniska skolor (vid sidan av det inhemska språket, estniskan). Folkräkningens sensationella uppgifter bekräftar bara det baltiska främlingskapet inför allt ryskt. De flesta balter tycks se också enskilda ryssar och deras språk som symboler för den sovjetiska ockupationsmakten och behandla dem därefter.

Uppgiften att esterna skulle varit det enda folk i hela Sovjet vars kunskaper i ryska minskat under sjuttioalet, kunde väntas leda till ett skärpt förryskningstryck från myndigheternas sida. Så har också blivit fallet.

Hösten 1980 nåddes jag av en utsmugglad kopia av ett dokument som under-tecknats av den estländske partichefen, den rysslandsfödde Karl Vaino. Det innehöll detaljerade föreskrifter för hur det ryska språkets ställning skulle stärkas i undervisning och kulturliv. Bland annat skulle alla klasser med fler än 25 elever delas itu vid undervisning i ryska, antalet klasser med ryskspråkig dominans i undervisningen ökas samt ryska språkets andel i republikens kulturliv stärkas.

”Lokala ryskspråkiga författare skall allsidigt gynnas, ryska operor och dramer skall framföras på originalspråket, körers och solisters repertoarer ska kompletteras med ryskspråkiga verk, ryska teatrar och konstnärliga kollektiv ska systematiskt inbjudas att besöka republiken, sammankomster skall arrangeras med den ryska och andra sovjetrepublikers mest uppmärksammade kulturpersoner osv” står det bland annat i dokumentet.

— I mitt program måste jag ständigt ha med minst 40 procent ryska sånger från sovjetisk tid, bekräftade den avhopade sångerskan Leila Miller. Det spelade ingen roll hur lite jag och min publik tyckte om det. De ryska sångerna måste

vara med ändå.

I skolorna började man från och med vårterminen 1981 undervisa estniska barn i ryska redan från första klass. Undervisningen omfattade fyra timmar i veckan. Numera börjar ryskan redan i förskolan.

Brevet från de 40

Det skärpta förryskningstrycket inom olika områden har bidragit till en rad ungdomsprotester under senare år. Hösten 1980 drog tusentals ungdomar genom Tallinns gator och skanderade slagord som "Frihet åt Estland!", "Sovjet ut ur Estland!" och "Mer kött, färre ryssar!" När säkerhetsorganen svarade med att fängsla en del av de demonstrerande ungdomarna och spärra in dem på mentalsjukhus, skrev 40 ledande kulturutövare i Estland ett brev till myndigheterna. De vädjade till makthavarna att inte bara straffa ungdomarna utan också att förstå och försöka undanröja orsakerna till deras och många andras missnöje.

"Missnöjet har orsakats av många socioekonomiska svårigheter, som man inte kunnat klara av "skrev de 40 bland annat". Bakgrunden är de konflikter som uppstår på ytan (köerna i affärerna, bristen på konsumtionsvaror och livsmedel samt deras sneda fördelning) som bidrar till alkoholism, brottslighet, bristande sammanhållning i familjerna och andra förödande företeelser. Till dessa konflikter läggs i Estland de folkrättsliga förbindelserna som inte rättats till".

Den senare meningen syftar förmodligen på förhållandet mellan esterna och de ryska invandrarna. De fyrtio brevskrivarna menar att de nationella mot-

sättningarna blivit särskilt svåra att lösa, därför att de aldrig får diskuteras öppet. De vill få garantier för att esterna ska "få behålla det sista ordet om sitt lands och sitt folks framtid". Därför vill de inte att allunionella ministerier i det fjärran Moskva enväldigt ska kunna avgöra det estniska folkets livsfrågor. Sist men inte minst anser de att politiken inte ska utformas enbart från snävt ekonomiska utgångspunkter som hittills utan ta större hänsyn till sociala, psykologiska och ekologiska förhållanden.

Rika rådsrepubliker – fattiga folk

Estland, Lettland och Litauen spelar idag viktiga roller inom flera grenar av sovjetiskt näringsliv. Estland har stora tillgångar på oljeskiffer, som används för att utvinna elkraft också för Leningradområdet. Vidare tillverkas i Estland stora eltransformatorer och andra elektriska apparater, bilmotorer, radioapparater, textilier, choklad med mera.

Från Lettland kommer var fjärde järnvägsvagn, var sjätte spårvagn, var sjunde dieselmotor och tvättmaskin samt var nionde glödlampa i hela Sovjet.

Litauen är minst industrialiserat av de tre baltiska republikerna, men tillverkar ändå en rad viktiga industrivaror för hela unionen, tex vart tredje elektriskt lödinstrument.

Estland, Lettland och Litauen är fortfarande de rikaste rådsrepublikerna – eller de minst fattiga – inom Sovjetunionens ram. Nationalinkomsten per invånare var i början av åttiotalet mer än en fjärdedel högre i Estland och Lettland än genomsnittet för hela Sovjet. Litauen

var inte långt efter sina baltiska grannrepubliker.

En svensk besökare som författaren Per Olov Enquist, som under sextio- och sjuttiotalen märkt ett gryende materiellt välstånd i Lettland, chockades när han kom tillbaka i början av 1983: "Nergången är nämligen så tydlig. Inte bara längden på alla köerna, eller bristen på varor och bristen på mat, att det plötsligt är så tomt på diskarna, eller hur Riga plötsligt kan verka så oerhört nedslitet, eller så lite som hänt i stadsförnyelsen, i stads-kärnan och utanför. Nej, det är framför allt de rent konkreta, vardagliga konsumtionsverkligheterna för vanliga människor. Allting har plötsligt blivit mycket dyrt".

Som exempel angav Enquist att en liter mjölk våren 1983 kostade 13 kronor och tjugo öre, om en svensk jobbare gått ut för att handla och mött lettiska priser. En småfranska kostade drygt 9 kronor, margarin 48 kronor kilot osv. Kött hade man inte alls kunnat köpa i Riga på närmare två år – utom ett slags köttfärs som han såg en dag och då ringlade sig en kö på 120 kvinnor utanför den lyckligt lottade affären.

Sådana förhållanden är förmodligen svåra att fatta för vanliga välfärdssvenskar, som lärt sig att klaga tom över subventionerade stigande mjölkpriser här hemma fast de är subventionerade och tom utan subventioner bara skulle kosta hälften så mycket som på andra sidan Östersjön.

Jordbruket är överhuvudtaget ett sorgebarn i Baltikum liksom i resten av Sovjet. Den odlade arealen har minskat kraftigt under efterkrigstiden, samtidigt som avkastningen per ytenhet har höjts tack

vare ökad mekanisering, växtförädling och konstgödsling. Avkastningen per hektar har fördubblats i förhållande till mellankrigstiden, men ligger fortfarande lägre än på motsvarande breddgrader i Sverige. Precis som i resten av Sovjet spelar de privata täpporna en avgörande roll för folkets försörjning med livsmedel. De svarar för ungefär 3 procent av den odlade ytan, men för hela 60 procent av all potatis som tas upp, över 40 procent av all producerad frukt och grönsaker samt 30 procent av mjölk och kött.

Också trångboddheten är en följd av massinvandringen av ryssar och det ekonomiska system som balterna påtvingats

Vi behövde bara dela badrummet med en familj till. Och vi var bara fyra familjer om köket.

under sovjetisk tid. Det illustreras i ett brev som 15 intellektuella häromåret sände till "Helsingin Sanomat". Enligt deras uppgifter hade varje tallinnbo i slutet av självständighetstiden i snitt 17,3 kvadratmeter till sitt förfogande, medan det efter nästan fyra årtionden av sovjetiskt styre bara finns 8,3 kvadratmeter kvar per invånare. En stor del av bostadsbeståndet i huvudstaden förstördes under de sovjetiska bombningarna hösten 1944 och bostadsbyggande har sedan dess inte hört till de prioriterade grenarna i baltiskt näringsliv.

Trångboddheten illustrerades också av det senaste avhopparparet. När jag samtalande med dem inför ett TV-program i somras var de noga med att betona att de inte hoppade av på grund av

materiellt missnöje. Tvärtom hade de haft en bra levnadsstandard efter sovjetiska förhållanden, betonade de och tog sina bostadsförhållanden som exempel.

– Vi behövde bara dela badrummet med en familj till. Och vi var bara fyra familjer om köket.

Miljöförstöring

Satsningen på tung industri har medfört en omfattande miljöförstöring i Baltikum. Det illustreras bland annat i ett detaljerat dokument som 18 estländska naturforskare skrev i maj 1977.

”Som en följd av omfattande gruvdrift på oljeskiffer i stor skala har en betydande del av nordöstra Estland förvandlats till ett månlandskap”, skriver de arton bland annat. ”Väldiga högar av aska och öde klippor höjer sig över ett grått och nästan dött landskap, fruktbar jord och vegetation har förstörts över stora områden, luften har förorenats av damm, rök, svavelföreningar, nitrogen, fenoler och andra giftiga substanser. Floder som Purtse och Pühajögi, som en gång myllrade av forell och lax, är numera helt utan liv och förgiftar dessutom havsvattenet flera kilometer från sina mynnningar”.

De arton anser att ”den nuvarande kritiska miljösituationen i norra Estland är en direkt följd av en byråkratisk, kort-siktig och omfattande kolonial administration”. Den ensidiga satsningen på kvantitet i sovjetisk planekonomi, även när det sker på bekostnad av kvalitet och miljöhänsyn, är ett återkommande pro-

Fruktbar jord och vegetation har förstörts över stora områden.

blem i sovjetisk planekonomi inte bara i Baltikum. Ett miljöparti som i Sverige – eller en Folkkampanj mot kärnkraften – skulle sannolikt stämplas som ”antisovjetiska” grupper och kvävas i sin linda.

Estlands frihet – vår fred

För de flesta ester är Sverige ett Grannland med stort G, som man hyser starkt intresse och beundran för. Känslan av samhörighet mellan ofria och ännu fria folk längs Östersjön genomsyrar också ett dokument, som jag nyligen fått del av. Det är en inofficiell fredsgrupp i Estland, som vänder sig till folken i Norden och Stockholmskonferensen om förtröendeskapande åtgärder.